

<https://doi.org/10.62837/2024.9.341>

BƏSİRƏ ƏZİZƏLİYEVƏ
Filologiya elmləri doktoru, dosent
AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
besi.azizali@gmail.com

FAİZ ƏHMƏD FAİZİN ŞEİRLƏRİNİN MÖVZU VƏ İDEYA XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Xülasə

XX əsr urdu ədəbiyyatında da klassik ədəbiyyatın ənənələrinə uyğun olaraq poeziya ön planda olmuş, lakin forma və məzmun baxımından müasir düşüncəyə əsaslanmışdır. Məhəmməd İqbal, Faiz Əhməd Faiz, Habba Xatun, Çoş Məlihabadi, Şeyx Ayaz, Məcid Əmcad, Əxtər Hüseyn Cəfəri, Əmir Həməzə Xan Şinvari, Nasir Kazmi, Munir Niyazi, Əhməd Fəraz, Vəzir Ağə, Həbib Calib, Əbdül Qəni Xan, Fəxar Zaman, Layiq Babri, Fəhmidə Riyaz, Zəfər İqbal, Zəhra Nigah, Pərvin Şakir, Ənis Nağı urdu poeziyasının görkəmli nümayəndələri idi. Bu şairlərin yaradıcılığında müxtəlif mövzulara müraciət olunmuş, azadlıq, dövrün acı həqiqətləri, həyat, dünya, mənəvi çöküşlər, ölüm, cahillik, mənlik, sufizm, sevgi, təbiət, söz azadlığı, müharibə, yoxsulluq kimi çeşidli məsələlər öz əksini tapmışdır.

Faiz Əhməd Faiz XX əsr urdu ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biridir. Şairin yaradıcılığı zəngin və çoxcəhətli xüsusiyyətləri ilə seçilir. Faiz Əhməd Faiz həm lirik, həm də sosial-siyasi məzmunlu şeirləri ilə urdu ədəbiyyatı tarixində önəmli yer tutur.

Açar sözlər: Faiz Əhməd Faiz, urdu ədəbiyyatı, Pakistan, Sialkot

Faiz Əhməd Faiz (1911-1984) Nobel mükafatına təqdim olunmuş, əsərlərini urdu dilində yazan görkəmli Pakistan şairidir. “Faiz Əhməd Faiz XX əsrin ən mühüm və nüfuzlu urdudilli şairlərindən biri hesab olunur. O, 1930-cu illərdə Britaniya Hindistanında yaranmış ədəbi qrup olan Proqressiv Yazıçılar Hərəkatının aparıcı simalarından biri idi. Hərəkat ədəbiyyat vasitəsilə sosial ədaləti, bərabərliyi və anti-müstəmləkəçiliyi təbliğ etmək məqsədi daşıyırdı. Faiz poeziyası bu dəyərləri əks etdirir, çox vaxt sevgi, itki, sosial ədalətsizlik və müqavimət mövzularını araşdırır” (3).

Faiz Əhməd Faiz 13 fevral 1911-ci ildə Pakistanın Sialkot şəhərində anadan olmuşdur. O, varlı mülkədarlar Sultan Fatimə və Sultan Məhəmməd xanın oğlu kimi imtiyazlı uşaqlıq illəri keçirmişdir. Atası görkəmli hüquqşünas və Pakistanın milli şairi Məhəmməd İqbalın da daxil olduğu elitər ədəbi dərnəyin üzvü idi. 1916-cı ildə Faiz məşhur regional məktəb olan Moulvi İbrahim Sialkotiyə daxil olmuş və daha sonra urdu, fars və ərəb dillərini öyrəndiyi Skotch Mission Liseyinə qəbul edilmişdi. O, 1932-ci ildə Lahorda yerləşən Dövlət Kollecinə ərəb dili üzrə bakalavr dərəcəsi, daha sonra ingilis dili üzrə magistr dərəcəsi almışdır. Faiz sonrakı illərdə Lahordakı Şərq Kollecinə ərəb dili üzrə ikinci magistr dərəcəsi də əldə etmişdir. 1935-ci ildə oranı bitirdikdən sonra Faiz müəllimlik etməyə başlamışdır. Faiz Əhməd Faizin ilk

şeyrləri məhəbbət və gözəllik haqqında yazılmış lirik parçalar idi. Gənc şair Lahorda olarkən ictimai-siyasi həyata daha çox daxil olmuş və həmin cəhət və mövzular onun yaradıcı fəaliyyətinə də öz təsirini göstərmişdi. Faiz 1942-ci ildə İngilis Hindistan Ordusuna qoşulmaq üçün müəllimliyi tərk etmiş və İkinci Dünya müharibəsi zamanı xidmətlərinə görə Britaniya İmperiyası medalı ilə də təltif olunmuşdur. 1947-ci ildə Hindistanın bölünməsindən sonra Faiz ordudan istefa vermiş və ingilisdilli “The Pakistan Times” qəzetinin redaktoru kimi fəaliyyətə başlamışdır. 9 mart 1951-ci ildə Faiz Əhməd Faiz Təhlükəsizlik qanununa əsasən bir qrup ordu zabiti ilə birlikdə həbs edilmiş və Ravalpindi sui-qəsd davası kimi tanınan uğursuz çevriliş cəhdində ittiham olunmuşdu. O, ölüm cəzasına məhkum edilmiş və azadlığa çıxana qədər dörd il həbsdə qalmışdı. Şairin iki şeir topluları – “Dəst-e Səba” və “Zindan Namah”ya daxil olan əsərlərində də zindan həyatı öz əksini tapmışdır. Faiz Əhməd Faiz azadlığa çıxdıqdan sonra Pakistanda Zülfikar Əli Bhuttonun hökuməti tərəfindən Milli İncəsənət Şurasına təyin edilmiş və rus dilinə tərcümə olunan şeirləri ona 1963-cü ildə Lenin Sülh Mükafatı qazandırmışdır. 1964-cü ildə Faiz Kəraçi şəhərində məskunlaşdıqdan sonra Abdullah Harun Kollecinin direktoru vəzifəsinə təyin olunmuş, eyni zamanda, bir sıra məşhur jurnal və qəzetlərdə redaktor və yazıçı kimi çalışmağa başlamışdır. Şair 1965-ci ildə Hindistan və Pakistan arasında gedən müharibə zamanı İnformasiya Departamentinin fəxri üzvi kimi çalışır və Pakistan, Hindistan və sonradan Banqladeş arasında axıdılan qanlara qəzəbli şeirlər həsr edirdi. Lakin Bhuttonu Ziya Ul-Haq devirdiyi zaman Faiz Livanın Beyrut şəhərinə sürgünə göndərilir. Sürgün illərində şair urdu dilində şeirlər yazmağa davam edirdi. Faiz Əhməd Faiz 1982-ci ilə qədər sürgündə qalmış, 1984-cü ildə Nobel mükafatına namizəd göstərildikdən az sonra isə Lahorda vəfat etmişdi. Faiz Əhməd Faiz keşməkeşli həyatı boyu yaradıcılığını davam etdirmiş, əsərləri həm Hindistan, həm də Pakistanda ən çox satılan müasir urdu şairi kimi şöhrət qazanmışdır. O, XIX əsrin görkəmli şairi Qalibin poetik irsinin davamçısı kimi fəaliyyət göstərmişdir. Şairin əsərləri siyasi və sosial məsələləri əhatə edir, bir sıra hallarda hadisələrə sərt reaksiyası ilə seçilirdi. “Faiz Əhməd Faiz Pakistanda və bütün dünyada məşhur urdu şairlərindən biridir. Onun poeziyası oxuculara gözəl şeirin köməyi ilə daxili hisslərini ifadə etməyə imkan verir. Faiz Əhməd Faizin qəzəli yaxşı şeirlər oxumağı sevən insanlar arasında məşhurdur” (4).

Həyatı ziddiyyətlər içərisində keçən şair, eyni zamanda, ərəb və ingilis ədəbiyyatının tədqiqi sahəsində də fəaliyyət göstərmişdir. Faiz Əhməd Faiz Pakistan dövlətinin qurulmasından sonra ölkədə diqqət mərkəzində olan ən məşhur ədiblərdən idi. İlk şeir kitabı 1941-ci ildə nəşr olunan şairin sonrakı mərhələlərdə daha beş kitabı çap edilmişdir.

Faiz Əhməd Faiz Pakistan Mütərəqqi Yazıçılar Birliyinin fəal nümayəndəsi, eyni zamanda, Afrika-Asiya Yazıçılar Birliyinin üzvü olmuşdur. Görkəmli şairin anadan olmasının 100 illiyi Pakistanda Faiz Əhməd Faiz ili kimi qeyd olunmuşdur.

Faiz Əhməd Faizin ədəbi irsi zəngin və çox istiqamətli. Qeyd olunduğu kimi, şair şeirlərində romantik düşüncələrini ifadə etməklə yanaşı, ölkənin real gerçəkliklərinə də yer vermiş, bəzən siyasi düşüncələrini də əks etdirmişdir. “Onun yaradıcılığı özünün lirik gözəlliyi, emosional dərinliyi və siyasi aktivliyi ilə seçilir. Faiz klassik urdu poetik ənənələrini müasir həssaslıqla birləşdirərək həm əlçatan, həm də dərin məzmunlu bir üslub yaratdı. O, fars və ərəb poeziyasından ilham almışdır. Onun şeirlərində tez-tez parlaq təsvirlər, simvolik dil və ənənəvi urdu qafiyə sxemlərinə əsaslanan güclü musiqililik vardır” (3).

Şairin yaradıcılığında “Azadlığın səhəri”, “Əgər şəhərə burdan baxsan”, “Yalnızlıq”, “Sevgilim, o əski məhəbbəti gözləmə məndən”, “Görüş ki, dodaqların azaddır” kimi şeirləri diqqəti cəlb etməkdədir.

“Azadlığın səhəri” şeirində Faiz Əhməd Faiz mənəvi azadlıqdan, insan ruhunun sərbəstliyindən bəhs edir, ümidlə gözlədikləri şəfəqə hələ yetişmədiklərini dilə gətirir:

Gecənin əli ilə boğulandan sonra bu şəfəq,
bu kəskin gur işıq
həsrət çəkdiyimiz həmin şəfəq deyil.
Göylərin səhrasındakı ulduzların son mənzilinə
Çatmaq üçün ümidlə yola çıxdığımız
həmin şəfəq deyil bu (1, 167).

Faiz Əhməd Faiz mənəvi keyfiyyətlərə nail olmaq üçün real hadisələrin, islahatların yetərli olmadığını dilə gətirmişdi:

Çətinliyin yaratdığı kədər
kökündən dəyişilib.
İcazə verilib birliyin coşqusuna.
Qadağan edilib ayrılıq və kədər.
Amma pozulub sınırlar.
Ayrılığın əlacı tapılmayıb.
haradan gəlib səhərin mehi
Və haraya gedir? (1, 168)

Bu sualları düşünən şair şüurun və qəlblərin azadlığı üçün əsaslı bir təkamül yolu keçilməsinin zəruriliyini ifadə edir, ümidlə yola davam etməyin gərəkliyini söyləyir:

Dünyanın lampasını ümitsizlik qaraldıb.
Gecə hələ bu qədər zalım olmayıb.
Demək, şüurun və qəlblərin
azad olması üçün hələ vaxt çatmayıb
Davam elə bu çətin səyahətinə:
bura sənə mənzilin deyil (1, 168).

Faiz Əhməd Faiz “Əgər şəhərə burdan baxsan” şeirində real həyatın acı həqiqətləri elə aydın şəkildə təsvir edir ki, dermatik xarakter daşıyan şeirdə canlı bir həyat səhnəsini müşahidə edirik:

Əgər şəhərə burdan baxsan,
ləyaqətli kimsə görməzsən.
Heç kim öz hisslərinin hakimi deyil,
və hər bir cavan oğlan cinayət damğası gəzdirir,
hər gənc qadın da zövcəlik nişanıdır sanki (1, 168).

Şair saxta parıltıların bir kaos yaratdığını, həqiqətlə yalanın iç-içə olduğunu, bu acı mənzərənin onu məhf etdiyini ustalıqla ifadə edə bilmişdir:

Lampaların altında rəqs edən kölgələrə baxıb
dəqiq seçə bilməzsən:
gördüklərin bir dəstə əyyaşdır, əylənirlər,
yoxsa yasımı tuturlar.
Və burdan baxaraq deyə bilməzsən ki,
divarlara qırmızılıq verən – qızılgüllərin rəngidir,
yoxsa güllələrin axıtdığı qanların izi (1, 168).

Göründüyü kimi, şair qızılgül qırmızısı və güllələrin axıtdığı qanın qırmızısını məharətlə qarşılaşdırıb bilmiş və dövrün ziddiyyətlərinin mənzərəsini yaratmışdır.

“Görüş ki, azaddır dodaqların” şeiri də siyasi-ictimai xarakter daşıyır. Şair burada söz azadlığından bəhs edir, azadlığın, cəsarətli sözün insan həyatının sonuna gətirib çıxaracağını, bununla belə susmamağı təbliğ edir:

Danış ki, azaddır dodaqların,
Danış ki, hələ dilin sənindir.
Bu zərif bədən hələ sənindir,
Danış ki, canın sən canındır (2, 117).

Faiz Əhməd Faiz ağızlara vurulmuş kilidlərdən, ayaqlara bənd edilmiş zəncirlərdən özünəməxsus şəkildə şikayətlənir, ölmədən danışmağı böyük bir fürsət kimi dəyərləndirir:

Danış vaxtın az olsa da, yetər yenə də.
Bədən və dilin ölümündən öncə,
Danış ki, haqq ölməmişdir hələ,
Danış və söylə hər istədiyini (2, 117).

“Sevgilim, o əski məhəbbəti gözləmə məndən” əsəri, ilk baxışda, sevgi şeiri təəssüratı ifadə etsə də, şair burada da daha çox ictimai görüşlərini ön plana çəkmişdir. Bu əsərdə Faiz Əhməd Faiz şeirlərin forma və məzmununa yeni düşüncədən yanaşmağı irəli sürdüyü kimi, öz ictimai görüşlərinə də yer vermişdir. İlk növbədə, şair zamanın əsrlərlə ənənələrdən süzülüb gələn sevgi şeirlərinə bağlı qalmamağı, şeirə də dövrün real həyat şərtlərini gətirməyi tövsiyyə edir:

Sevgilim! O əski məhəbbəti gözləmə məndən,
Zənn edərdim ki, sən yanımdaykən

Bu həyat daima aydın qalacaq
Sənin üzündən mənə o qədər qayğı düşmüşkən,
Nə arar məndə bu dünyanın digər acıları.
Sürətin dünya baharlarına davam edərkən,
Yoxdur aləmdə gözəl gözlərindən başqa bir şey.
Sana sahib olana baş əyər təqdir belə,
İşlər həqiqətən elə deyil (2, 116).
Şair dövrün, həyatın digər acılarının daha qatı olduğunu söyləyir:
Satışa çıxarılmış insan bədənləri var,
Nə edək ki, bu gözlərimiz
Bunlara bakmaqdan
Gözlərini çəkə bilməz.
Camalın hələ çəkici olsa da, nə çıxar,
Eşqdən başqa kədərlər də var dünyada,
Vüsəlin dadından başqa dadlar da var (2, 116).

Göründüyü kimi, Faiz Əhməd Faizin şeirləri mövzu və ideya baxımından öz aktuallığını müasir mərhələdə də saxlamaqdadır. Çünki şairin sevgi və insan haqqındaki düşüncələri zaman və məkan sərhədlərini dağdır. Faiz Əhməd Faizin bərabərlik və azadlıq uğrunda mübarizəsinin əsasında dayanan sosial ədalət prinsipləri də poetik nümunələrində öz əksini tapmışdır.

Ədəbiyyat

1. Dünya ədəbiyyatı dərgisi. Pakistan. Bakı, Bədii Tərcümə və ədəbi əlaqələr mərkəzinin nəşri, 2021.
2. Modern Pakistan edebiyatı, İslamabad, Masud Publishers, 183.
3. <https://allpoetry.com/Faiz-Ahmed-Faiz>
4. <https://poets.org/poet/faiz-ahmed-faiz>.

Basira Azizaliyeva

CHARACTERISTICS OF TOPICS AND IDEA OF FAIZ AHMED FAIZ'S POEMS

Summary

In Urdu literature of the 20th century, according to the traditions of classical literature, poetry was at the forefront, but it was based on modern thought in terms of form and content. Muhammad Iqbal, Faiz Ahmed Faiz, Habba Khatun, Chosh Malihabadi, Sheikh Ayaz, Majid Amjad, Akhtar Hussain Jaafri, Amir Hamza Khan Shinwari, Nasir Kazmi, Munir Niyazi, Ahmad Faraz, Wazir Agha, Habib Jalib, Abdul Gani Khan, Fakhar Zaman, Layiq Babri, Fahmidah Riyaz, Zafar Iqbal, Zahra Nigah, Parveen Shakir, Anis Nagy were prominent representatives of Urdu poetry in the last century. In the works of these poets, various topics were addressed, such as freedom, bitter truths of the time, life, world, spiritual collapse, death, ignorance,

self, Sufism, love, nature, freedom of speech, war, poverty. Faiz Ahmed Faiz is a prominent Pakistani poet who was nominated for the Nobel Prize and wrote his works in Urdu. Faiz Ahmed Faiz's first poems were lyrical pieces on love and beauty. While in Lahore, the young poet became increasingly involved in social and political life, and these aspects and themes influenced his creative work. Faiz Ahmed Faiz continued his creative work throughout his turbulent life, becoming known as the best-selling contemporary Urdu poet in both India and Pakistan. He continued the poetic legacy of the great 19th century poet Ghalib. The literary legacy of Faiz Ahmed Faiz is rich and multifaceted.

Keywords: Faiz Ahmed Faiz, Urdu literature, Sialkot, Pakistan

Басира Азизалиева

ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕМЫ И ИДЕЯ СТИХОВ ФАИЗА АХМЕДА ФАИЗА

Резюме

В литературе урду XX века, согласно традициям классической литературы, на переднем плане стояла поэзия, но по форме и содержанию она опиралась на современную мысль. Мухаммад Икбал, Фаиз Ахмед Фаиз, Хабба Хатун, Чош Малихабади, Шейх Аяз, Маджид Амджад, Ахтар Хусейн Джафри, Амир Хамза Хан Шинвари, Насир Казми, Мунир Ниязи, Ахмад Фараз, Вазир Ага, Хабиб Джалиб, Абдул Гани Хан, Фаххар Заман, Лайик Бабри, Фахмида Рияз, Зафар Икбал, Захра Нига, Парвин Шакир, Анис Надь были яркими представителями поэзии урду прошлого века. В произведениях этих поэтов затрагивались различные темы, такие как свобода, горькие истины времени, жизнь, мир, духовный крах, смерть, невежество, самость, суфизм, любовь, природа, свобода слова, война, нищета. Фаиз Ахмед Фаиз — выдающийся пакистанский поэт, номинированный на Нобелевскую премию и писавший свои произведения на урду. Первые стихи Фаиза Ахмеда Фаиза были лирическими произведениями о любви и красоте. Находясь в Лахоре, молодой поэт все активнее включился в общественную и политическую жизнь, и эти аспекты и темы оказали влияние на его творческую деятельность. Фаиз Ахмед Фаиз продолжал свое творчество на протяжении всей своей бурной жизни, получив известность как самый продаваемый современный поэт на урду как в Индии, так и в Пакистане. Он выступил продолжателем поэтического наследия выдающегося поэта XIX века Галиба. Литературное наследие Фаиза Ахмеда Фаиза богато и многогранно.

Ключевые слова: Фаиз Ахмед Фаиз, литература на урду, Сялкот, Пакистан

Rəyçi: Professor İmamverdi Həmidov